

Bokmeldingar

Scandinavian Names and Naming in the medieval North-Atlantic Area. Proceedings of the 44th Symposium of NORNA in Caen 23–25 April 2014. Edited by Gunnstein Akselberg and Inge Særheim. (NORNA-rapporter 95.) NORNA-förlaget, Uppsala 2017. 268 sidor.

I april 2014 hölls NORNAs 44:e symposium i Caen i Normandie och temat var skandinaviska namn och namngivning i området kring Nordatlanten under medeltiden. I den efterföljande rapporten ingår 13 artiklar som berör temat. De allra flesta behandlar vikingarnas spår i ortnamn eller personnamn i Normandie eller i Storbritannien, vissa med jämförelse med namnbestånden i Skandinavien. I rapporten kommer artiklarna i ordning efter författarnas efternamn men jag har valt att samla dem efter vilket geografiskt område författarna har undersökt och presenterar först de artiklar som behandlar namn i Normandie, därefter de som behandlar namn i Storbritannien, sedan följer ett par artiklar som jämför Normandie och Storbritannien och slutligen två som har en annan inriktning.

Dominique Fournier undersöker huruvida vikingarna verkligen myntat namn i departementet Orne. Frågan han ställer är huruvida de skandinaviska dragen i ortnamn är primära, det vill säga om namnen är givna av skandinavisktalande, eller sekundära, det vill säga skapade av lokalbefolkningen som lånat in namn, namnelement eller ord från skandinavisktalande. Författaren presenterar sju ortnamn som har tolkats som möjligen innehållande skandinaviska personnamn, vilket han menar är möjligt men han ger även andra möjliga tolkningar, och konstaterar att de alla återfinns i norra delen av Orne. Vidare undersöker han elva appellativ med skandinavisk koppling som förekommer i ortnamn i Orne men finner att de enda som troligen har myntats av skandinavisktalande personer är de namn som slutar på *-bœuf* (av *búð*), namn som också återfinns i norra delen av undersökningsområdet, medan övriga appellativ li-

kaväl kan ha lånats in i allmänspråket och namnen därmed myntats av icke-skandinaviska personer. Det har alltså funnits ett område i norra Orne med starkare påverkan av skandinaviskan än i andra delar i Orne. I artikeln finns många bra spridningskartor men som icke-fransk läsare hade jag gärna sett en karta som visar var själva undersökningsområdet återfinns inom Normandie.

Stéphane Lainé konstaterar i sin artikel att man inom den franska forskningen av namn inom Normandie länge har favoriserat en tolkning som pekar mot ett skandinaviskt ursprung. Han vill dock höja ett varningens finger och tar upp problem eller fällor som man måste vara medveten om när man studerar de normandiska ortnamnen. Det första exemplet han tar upp handlar om det han kallar *toponymiska överflyttningar* (*transferts de toponymes*). Han visar med ett par namnexempel hur två till en början olika namn, med fonetiska likheter, har påverkats av varandra och kommit att uppvisa en identisk form. I ett av fallen menar han att det har hänt eftersom två områden har hamnat under samma släkt och därmed börjat nämnas i samma sammanhang och därefter fått samma form. Därnäst visar han hur man velat ge samma etymologiska tolkning för namn som idag ser likadana ut men som har annorlunda äldre belägg, t.ex. *Manneville* som troligen inte innehåller mansnamnet *Máni/Manni* eller *Manno*, såsom möjligen *Mannetot*, utan hellre är bildat till latinets *magna* 'stor'. Ett tredje problem är att skilja de germanska språken åt, Normandie har haft folk som har talat olika former av germanska språk: franker, saxare och skandinaver. Även här har den skandinaviska tolkningen ofta haft företräde men författaren ger en ingående utredning av uttal och tidigare belägg för två namn och visar att man inte kan ge något av språken företräde. Vidare vänder sig författaren mot den typ av spridningskartor över skandinavisk närvaro som inte tar hänsyn till hur namnen är bildade eller om de är primära eller sekundära, se ovan. Han gör sin poäng genom att jämföra med hur man kan se amerikansk närvaro i Frankrike genom att undersöka spridningen av namnet *Mac Donalds* och appellativet *parking*. Lainé avslutar sin artikel med att beklaga att namnforskning inte längre är på modet i Frankrike, delvis för att forskningen anklagas för att lida av metodologiska brister. Han menar att det därför är extra viktigt att vara noggrann och granska tidigare källor, vara kunnig i språkhistoria, och man måste också arbeta tvärvetenskapligt. Något som givetvis gäller all namnforskning, oavsett land.

Élisabeth Ridel undersöker också den skandinaviska myten och frågar sig om vikingarnas påverkan verkligen kan ha varit så stor som ortnamnen antyder. Vikingarna har knappt lämnat spår rent fysiskt, dvs arkeologiska spår, eller i ordförrådet inom rätt- och maktsfären, vilket man väntar sig ifall de var en elit i samhället. De områden där man kan finna spår efter vikingarnas språk är inom giftermålsrätten, straffrätten och sjörätten. Det är dock frågan om dessa spår visar på en lingvistisk påverkan eller en faktisk politisk påverkan. Efter att ha presenterat ett antal exempel fastslår författaren att vikingarnas påverkan framför allt var av lingvistisk art i Normandie, förutom inom sjötekniska områden där man kan anta att vikingarna införde nyheter vars termer lånades in i det normandiska ordförrådet. Ridel menar att alltför mycket kraft har lagts på att kvantifiera namn som kan ha skapats av vikingar istället för att kritiskt granska etymologier och fastställa spridningsmönster.

Den enda nordiska namnforskaren som har undersökt namn i Normandie är Peder Gammeltoft som passande nog har koncentrerat sin undersökning kring elementet *-toft* i Normandie. Totalt har han samlat in och kartfäst 305 normandiska namn innehållande detta element. Det är inte alltid lätt att tolka *toft*-namn då många av namnen saknar tidiga belägg men eftersom de namn som saknar tidiga belägg uppvisar samma drag som de med tidiga belägg, menar författaren man ändå kan föreslå etymologier till alla namn i materialet. I 86 % av alla sammansatta namn är bestämningsleden säkert eller med sannolikhet skandinavisk, de germanska eller frankiska inslagen består alla av personnamn. Författaren visar tvärt emot tidigare forskning att majoriteten av *toft*-namnen inte innehåller ett personnamn utan ett appellativ. Detta beror på framsteg inom den nordiska forskningen där man har kunnat visa att bestämningsleder som man tidigare tolkat som personnamn troligen är appellativ. En stor del av dessa appellativ kan kopplas till jordbruk, resursutnyttjande och markförhållanden. Namnen på *-toft* är av tydlig skandinavisk karaktär och uppvisar samma mönster som övriga namn på *-toft* i de skandinaviska kolonierna, dock med lite starkare inslag av jordbruk och skogshantering.

Det är intressant att se hur de franska forskarna fortfarande måste laborera med de antagna skandinaviska personnamnen i Normandie medan den nordiska forskaren har mer direkt tillgång till aktuell forskning inom Norden och på så sätt kan visa på nya upptäckter och lösningar. Visserligen verkar det som att man även i Frankrike har börjat förstå att allt skan-

dinaviskt inte kan vara personnamn men det skulle nog vara givande med närmare samarbete med nordiska namnforskare. Det är dock tydligt att man även i Frankrike måste kämpa för namnforskningens existensberättigande.

I Storbritannien är det skandinaviska inslaget större och därför också mer utforskat. David Boulton & Keith Briggs konstaterar dock i sin artikel att ortnamnen i Suffolk inte är tillräckligt utforskade och detta har antagligen lett till att andelen skandinaviska element i ortnamnen har underskattats. Det finns anledning att undersöka området mer ordentligt eftersom nya källor har kommit fram. I en fotnot får vi också veta att det har kommit en ny ortnamnsbok över området 2016 där en av författarna är medförfattare. Författarna tar upp tidigare kända skandinaviska element såsom *thorp*, *lund* och *bȳ* men också mindre kända element som förekommit i smånamn såsom *gris* i *Grisetoft* eller *busk(e)* i *le Busk*. De konstaterar att så kallade Grimston-hybriderna, namn som innehåller ett fornnordiskt personnamn och fornengelskt *-ton*, är frekventa i Suffolk och återfinns i bördiga områden längs floddalar och i ett par bördiga kustområden. Detsamma gäller *thorp*-namn med ett skandinaviskt personnamn i förleden. Ortnamn som innehåller skandinaviska topografiska element återfinns i mindre bördiga områden i Suffolk och möjligen talar detta för att det har funnits en andra våg av mindre bemedlade invandrare från Skandinavien, alltså inte krigare som återfinns i *thorp*-namnen eller Grimston-hybriderna, som har fått hålla till godo med mindre god mark i mer perifera områden. Frågan är dock om detta är en korrekt tolkning av fördelningen av skandinaviska element. Är det säkert att det är mindre bemedlade som kommer i en andra våg och det därför inte finns några personnamn i mer perifera områden? Eller är det snarare ett tecken på att det har bildats en bofast befolkning som åtminstone till viss del är skandinavisktalande och som har börjat bruka mer perifera områden som de namnger på sitt språk?

Skandinaviska personnamn undersöker Sofia Evemalm i sin artikel, mer specifikt fornnordiska och gaeliska personnamn som ingår i ortnamn på Lewis, i Yttre Hebriderna. Artikeln bygger på resultat från hennes avhandling som behandlar samma ämne. Materialet till undersökningen består framför allt av namnformer som samlades in under 1848–52 i Ordnance Survey Books of Ross and Cromarty. Syftet med undersökningen är att se hur gaeliska och fornnordiska personnamn används i ortnamn och

om det finns likheter eller skillnader dem emellan. För att demonstrera svårigheterna med att identifiera personnamn i ortnamn granskar hon två namn som tidigare tolkats som möjligen innehållande det fornnordiska kvinnonamnet *Jórunn*, nämligen *Eoripie/Eòropaidh* och *Eoradale/Eòr-radal*. Namnen har inga riktigt gamla skriftliga belägg utan det första finns från 1654. Författaren menar att det är nödvändigt att hitta jämförande material utanför undersökningsområdet och jämför därför med ett namn som förekommer både på Islay och Mull. Genom att dra in dialektala uttal och topografiska fakta i områdena menar författaren att man möjligen kan tolka *Eoradale* som innehållande fornnordiskt *eyrr* 'grus' och ett av jämförelsenamnen som innehållande *efri* 'övre' men för *Eoripie* kan man inte ge någon säker tolkning då möjligheten finns både till personnamnet *Jórunn* eller adjektivet *efri*. För att ge någon tolkning företräde bör man därför undersöka vidare mönster som kan framträda när man undersöker hela materialet utifrån genus, ursprungsspråk, struktur och denotation. Detta gör dock inte författaren i denna artikel.

En annan ingång än de tidigare har Eleanor Rye som i sin artikel koncentrerar sig på smånamn ('minor names'), enligt hennes definition sådana namn som har fem eller färre belägg före 1500 och som inte är namn på socknar eller städer ('townships'), och andelen av skandinaviska element i dessa. Hon åskådliggör tidigare forskningsresultat i en karta (s. 212) där man kan konstatera att ju äldre forskningsresultat desto högre andel skandinaviska element. Författaren påminner om att det ofta kan vara besvärligt att avgöra huruvida ett element är av engelskt eller skandinaviskt ursprung eftersom elementen är snarlika. De två exemplen hon ger är fornengelska *broc* 'bäck' och *wiella* 'brunn, källa, vattendrag' som i vissa fall egentligen kan vara ett fornnordiskt *brók* 'kärr' eller *vella* 'bubblande, kokande'. Författaren undersöker själv två områden i England, Wirral och Westmorland, båda tidigare kända som områden där vikingar bosatt sig, och finner att dessa två områden har utvecklats olika, med en högre andel av skandinaviska element i Westmorland, trots att man genom DNA kan konstatera att andelen människor med vikingapåbrå är lika stor. Att det finns färre skandinaviska smånamn i Wirral beror alltså inte på att bosättningsgraden var lägre där än i Westmorland utan författarens teori är att det skandinaviska språket överlevde längre i Westmorland och därför syns tydligare i de senare källorna. Frågan blir då varför språket överlevde längre trots samma förmodade andel talare i Wirral.

Tre av artikelförfattarna har jämfört namn i Storbritannien med namn i Normandie och även dragit paralleller till namn i Skandinavien. Gunnstein Akselberg sätter i sin artikel fokus på ortnamnselementet *þveit* som i England har formen *thwaite* och i Normandie *tuit* eller *thuit*. Han menar att namn skapade med detta element bär bäst vittnesbörd om nordisk bosättning i både Normandie och England eftersom dessa namn uttrycker röjning av tidigare orörd mark. Författaren har sammanställt tidigare forskning om namnelementet i framför allt England och Normandie, och presenterar tidigare resultat samlade under 14 kategorier såsom kvantitet, etymologi, namnstruktur, belägenhet etc. Läsaren kan alltså snabbt konstatera vissa fakta, som att i Norge har namn på *tvet* en sydlig spridning, förekommer framför allt i perifera områden och förleden i de sammansatta namnen utgörs ofta av ett personnamn, dock aldrig ett kristet sådant. I Normandie finns ca 90 *tuit*-namn som ofta innehåller personnamn och ligger perifert till andra bosättningar. I England och Skottland finns ca 270 bebyggelsenamn på *-thwaite*, och därtill ett hundratal ägonamn, som ofta innehåller ett personnamn. Även de brittiska namnen ligger perifert i förhållande till större bebyggelser. Det finns alltså många gemensamma nämnare för hur namnen har bildats i Normandie och i England och Skottland, men även skillnader. Namnen är lite senare i Normandie och har en kortare bildningsperiod i jämförelse med samma namnelement i England och Skottland. Akselberg lyfter fram två andra forskares teorier om detta och menar att det kanske är namnmodet som gör att olika mönster uppstår. Han efterlyser därefter bättre metoder och verktyg för att kunna analysera dessa namnmoden.

Berit Sandnes undersöker i sin artikel skillnaderna mellan framför allt Orkneyöarna och Normandie när det gäller andelen topografiska huvudledselement och andelen personnamn i förleder bland bebyggelsenamn. Författaren påpekar att dessa båda områden ligger i var sin ände av skalan när det gäller kontaktsituation. På Orkneyöarna var vikingarnas påverkan så stor att deras språk uttraderade den tidigare piktiskan och när sedan den skotska befolkningen började ta över levde skandinaviskan kvar länge i ett tvåspråkigt samhälle. I Normandie talades fornordiska enbart i några få generationer, det var alltid ett minoritetsspråk och fornordiskan skilde sig mycket från den lokala dialekten som då talades. Sandnes visar att på Orkneyöarna är huvudleden *bólstaðr* mest frekvent bland bebyggelsenamnen och när det gäller topografiska huvudleder kan man se att huvud-

leder som knyter an till kusten är frekventa. Andelen personnamn är låg i jämförelse med Danelagen och Normandie men stämmer bättre överens med andelen personnamn i Norge. I Normandie är huvudlederna *toft* och *ville* de mest frekventa bland bebyggelse- och odlingsnamn. Till skillnad från Orkneyöarna är det få huvudleder i Normandie som knyter an till kusten, utan istället är *londe* 'land', *bec* 'bäck', *houge* 'hög', *home* 'holme' och *dalle* 'dal' frekventa. Normandie tycks följa en alldeles egen namntradition, utan kopplingar till Danmark, Danelagen eller Norge. Detta bekräftas även av den stora mängden personnamn som bestämningsled i många normandiska namn. Här undrar man dock som läsare om det till viss del beror på att de normandiska namnen inte är granskade på senare tid, och om andelen personnamn skulle minska om man tolkade ortnamnen på nytt, jämför Gammeltofts artikel. Det är dock troligt att man på Orkneyöarna lättare kunde anpassa namnen till den lokala dialekten, tack vare likartade språk, tvåspråkiga talare och gemensamma element. I Normandie var skillnaderna mellan språken stora och det finns få bevis på att namnelement har lånats in i den lokala dialekten.

En annan som lyfter fram personnamnen är Gillian Fellows-Jensen som i sin artikel konstaterar att olikheterna mellan vikingarnas bosättningar i England och Normandie är mer intressanta än de naturliga likheterna. Den första olikheten hon lyfter är namnelementet *by* som är frekvent i England men saknas helt i Normandie. I Normandie finns däremot över 800 namn som slutar på *-ville*. Detta är visserligen ett franskt namnelement men i många av namnen på *-ville* finns det omständigheter som pekar mot bosättningar av personer med koppling till vikingarna. Vissa innehåller personnamn från britterna eller bretagnarna, andra innehåller anglosaxiska namn, men författaren menar att det ändå finns en koppling till fornnordiskan eftersom dessa folkgrupper kom tillsammans med vikingarna från England. Mer tydlig koppling har väl de ortnamn som innehåller nationalitetsbeteckningar, t. ex. *daner*, fornnordiska personnamn, t. ex. *Barthi* i *Bardeville* eller *Helgi* i *Heuqueville*, eller fornnordiska appellativ såsom *klif* i *Cléville*. Man finner samma personnamn i England och Skottland som i Normandie men de olika formerna av framför allt namn på *Thor*- och namn på *-ketil* visar att de fornnordiska personnamnen levde och användes längre i England och Skottland eftersom de där utvecklades medan motsvarande personnamn i Normandie nästan enbart visar på samma former som de hade i de nordiska länderna.

Ett av bidragen behandlar namn från stora delar av Nordatlanten. Inge Særheim jämför i sin artikel kustnära namn med norsk påverkan i Nordatlanten med namn och namnelement från vikingarnas hemländer, framför allt västra Norge. I skriftliga källor kan vi se att nordmännen under vikingatiden anpassade redan existerande toponymer från olika delar av Europa till sitt språk. Genom att studera ortnamn med nordiskt ursprung i området kring Nordatlanten kan man dra slutsatser om hur orden användes i de nordiska språken. Författaren tar upp åtta fornnordiska ord och jämför namn från området kring Nordatlanten med namn i Norge och visar på skillnader och likheter hos de platser som bär namnen.

En artikel sticker ut från de övriga i symposiehandlingen. Botolv Hellesland undersöker utländska uppkallelsenamn i Norge, alltså sådana namn som ursprungligen denoterar en plats utanför Norges gränser. Även om många av dessa namn är förhållandevis unga finns det exempel på namn från 1400-talet och framåt. Uppkallelsenamn efter utländska källor visar att ett visst område, en viss stad eller ett visst land har varit betydelsefulla för människor under den period som namnet skapats. Författaren menar att en undersökning av dessa uppkallelsenamn också kan visa på sociologiska och psykologiska drag hos namngivarna, som t.ex. klasstillhörighet, fördomar, ironi och humor.

Slutligen finns också en värdefull sammanfattning av Mats Wahlberg. Han påpekar att det är en utmaning att undersöka namnen i Normandie eftersom man måste kunna flera (forn)språk och olika språks onomastikon samtidigt som man bör ha kunskaper inom skrivartiditioner, historia och arkeologi. Jag instämmer i detta och menar att det måste ha varit både intressant och givande för forskare som sällan möts att kunna diskutera namn och teorier över landsgränser. Det vore intressant att se ett samarbete mellan flera av de forskare som har presenterat artiklar i denna volym – det skulle säkerligen kunna leda till stora framsteg inom kontaktonomastikens område.

Elin Pihl